

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 11ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1973

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΗΛΙΑ Γ. ΜΑΡΙΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ.— **Ἡ ἔννοια καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν Ἀναστεναρίων, ὑπὸ Γεωργίου Α. Μέγα ***.

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος Ἰουνίου εἶδησις τῶν ἐφημερίδων ἐκ Θεσσαλονίκης ἀνέφερεν ὅτι ὁ εἰσαγγελεὺς Πλημμελειοδικῶν τῆς Μακεδονικῆς πρωτεύουσας ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τὴν Διοίκησιν Χωροφυλακῆς Θεσσαλονίκης νὰ διενεργήσῃ προκαταρκτικὴν ἐξέτασιν διὰ τὰ Ἀναστενάρια ποὺ ἐτελέσθησαν, ὡς κάθε χρόνον, τὴν 21 Μαΐου, εἰς τὸν Λαγκαδᾶν. Τὸ ζήτημα ἀνεκινήθη ἀπὸ τὸν Μητροπολίτην Λαγκαδᾶ, ὁ ὁποῖος προέβη εἰς διαβήματα πρὸς τὴν Εἰσαγγελίαν.

Προηγουμένως εἰς τὸν «Ἑλληνικὸν Βορρᾶν» τῆς 22^{ας} Μαΐου ἐδημοσιεύετο φωτογραφία ἐκ τῶν Ἀναστεναρίων τοῦ Λαγκαδᾶ μὲ τὴν ἐξῆς ἐπεξήγησιν: «Πυκνὰ πλήθη παρηκολούθησαν τὴν πυροβολίαν, ἐνῶ οἱ κώδωνες τῶν ἱερῶν ναῶν ἤχοῦσαν πενθίμως εἰς ἐκδήλωσιν τῆς ἀντιθέσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Λαγκαδᾶ».

Εἰς τὸ αὐτὸ φύλλον τοῦ «Ἑλληνικοῦ Βορρᾶ» ἐδημοσιεύετο καὶ ἀνταπόκρισις ἐκ Μαυρολεύκης τῆς Δράμας, καθ' ἣν τ' Ἀναστενάρια δὲν ἐτελέσθησαν ἐκεῖ, διότι ἡ ἱερὰ Μητρόπολις δὲν παρέδωκεν εἰς τοὺς Ἀναστεναρηδὲς τὴν εἰκόνα τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, τὴν ὁποίαν εἶχε ζητήσει καὶ παρέλαβεν ἀπὸ τὸ παρελθὸν ἔτος, ἀμέσως μετὰ τὴν λαβοῦσαν τότε χώραν τελετῆν τῶν Ἀναστεναρίων. Σήμερον ἐξ ἄλλου, ἑορτὴν τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, δὲν ἐτελέσθη θεία λειτουργία εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ὁ ὁποῖος ἐσφραγίσθη κατόπιν ἐντολῆς τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως Δράμας, μετὰ τὴν λειτουρ-

* G. A. MEGAS, *Sinn und Charakter der sog. «Anastenaria».*

γίαν τῆς χθειςινῆς Κυριακῆς, ὅπως καὶ τὸ ἐκεῖ ἐξωκκλήσιον τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης».

Ἐκ τῶν εἰδήσεων αὐτῶν δύναται νὰ συναχθῆ ὅτι Ἐκκλησία, ἴσως καὶ Πολιτεία, κινουῦνται πρὸς ἀπαγόρευσιν τῆς τελέσεως τῶν Ἀναστεναρίων εἰς τοὺς τόπους τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν ἐκ Κωστῆ τῆς ΒΑ Θράκης Ἑλλήνων προσφύγων.

Ἐδῶ πρέπει ἴσως νὰ λεχθῆ ὅτι δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, πού τ' Ἀναστενάρια κινδυνεύουν νὰ κηρυχθοῦν ἐπισήμως ἐν διωγμῶ. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν παλαιάν των πατρίδα, τὸ Κωστῆ, ὑφίσταντο κατὰ καιροὺς τὴν ἀπηνῆ δίωξιν τῆς τελέσεώς των ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Σωζοαγαθοπόλεως, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκκλησιαστικῶς τὸ Κωστῆ ὑπήγετο. Ὅ,τι κυρίως ἐσκανδάλιζε τὰς συνειδήσεις ἤτο ἡ πυροβολία, ἡ ὁποία ἐξελαμβάνετο, καὶ ἐκλαμβάνεται καὶ σήμερον, ὡς στοιχεῖον εἰδωλολατρίας. Ἄλλ' αἱ ἀπαγορεύσεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ διωγμὸς — ἀναφέρονται καὶ μαστιγώσεις τῶν Ἀναστεναρίων κατὰ διαταγὴν τοῦ σεβασμιωτάτου — εἰς οὐδὲν ἴσχυσαν, ὅπως κλονίσουν τὴν πίστιν εἰς τὴν ἱερότητα τοῦ ἐθίμου. Ὅ,τι δὲν τοὺς ἐπετρέπετο νὰ τελέσουν δημοσίᾳ, διὰ νὰ ἱκανοποιήσουν ἐσωτέραν τῆς ψυχῆς των ἀνάγκην, τὸ ἐνεργοῦσαν κατ' ἰδίαν, ἀνάπτοντες εἰς τὸ τζάκι τοῦ σπιτιοῦ των μεγάλην πυρὰν καὶ χορεύοντες ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς τὸν ἀναστεναρῖον χορὸν.

Τοῦτο ἐξηκολούθησε νὰ γίνεται καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν ἐκ Κωστῆ προσφύγων εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην τῶν Σερρῶν, τὴν Μαυρολεύκην τῆς Δράμας, τὴν Μελίκην τῆς Βεροίας, τὸν Λαγκαδᾶν κ. ἄ., μέχρι τοῦ 1943, ὅτε κατόπιν διαβημάτων τοῦ προέδρου τῆς Ἐταιρείας Ψυχικῶν Ἐρευνῶν Ἀγγέλου Τανάγρα ἐπετράπη νὰ τελεσθῆ δημοσίᾳ ἡ πυροβολία εἰς τὴν Μαυρολεύκην καὶ ν' ἀναβιώσῃ ἡ παράδοσις.

Αὐτὸ θὰ συμβῆ, καὶ ἐὰν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εὗρεθοῦν πρὸ νέας ἀπαγορεύσεως καὶ νέου διωγμοῦ τοῦ θρησκευτικοῦ των ἐθίμου. Οὐδ' εἶναι μάταιος ὁ φόβος αὐτός, ἀφοῦ καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπαντῶσα εἰς ἐρώτημα τοῦ Μητροπολίτου Σερρῶν τὸν Ἰούνιον 1947 ἀπεφάνθη ὅτι «τὸ ἐν λόγῳ ἔθιμον ὡς εἰδωλολατρικὸν καὶ ἀναγόμενον εἰς τὰς ὀργιαστικὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου δέον νὰ καταργηθῆ» καὶ σχετικὴ ἐγκύκλιος ἐκοινοποιήθη εἰς τὰς ἐκκλησίας τὸ 1952 ὑπὸ τοῦ παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης καὶ μὲ τὸ ἴδιον πνεῦμα ἐχαρακτήρισε τὸ ἔθιμον καὶ αὐτὴ ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Διὰ ταῦτα, νομίζω ὅτι ἐπιβάλλεται νὰ ἐξετασθῆ ὄχι τόσο ἡ πυροβολία καὶ τὸ φαινόμενον τῆς ἀκατίας, διὰ τὸ ὁποῖον ἔχομεν τὰς σοφὰς ἐξηγήσεις τῶν καθηγητῶν τῆς Νευροψυχιατρικῆς κυρίων Κ. Κωνσταντινίδη καὶ Δ. Κουρέτα κ. ἄ., ὅσον ἡ ἔννοια καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτοῦ ἐθίμου, νὰ διευκρινισθῆ ἐπι-

στημονικῶς, ἂν εἶναι ὄντως «εἰδωλολατρικόν» καὶ ἂν ἀνάγεται πράγματι «εἰς τὰς ὀργιαστικὰς ἐορτὰς τοῦ Διονύσου».

Τὰ τοῦ ἔθιμου τῶν Ἀναστεναρίων ἐγνώσθησαν τὸ πρῶτον ἐκ λόγου ἐκφωνηθέντος τὸ 1872 ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῆ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ αὐτῆς Ἀναστασίου Χουρμουζιάδου, ὁ ὁποῖος καὶ ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Ἐκθεσιν τῆς καταστάσεως τῆς Μεγάλῃς τοῦ Γένους Σχολῆς κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1872-1873.

Ἡ περιγραφή τοῦ ἔθιμου ὑπὸ τοῦ Χουρμουζιάδου ἦτο διεξοδική· δὲν προήρχετο ὅμως ἐξ αὐτοψίας, ἀλλ' «ἐξ ὅσων παρ' ἀρχιερέων καὶ ἱερέων καὶ ἄλλων» ἠδυνήθη οὗτος νὰ μάθῃ. Γίνεται ἐκεῖ λόγος περὶ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐκστάσεως, ὑπὸ τῆς ὁποίας καταλαμβάνονται οἱ λάτρεις τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου. Οὗτοι κρατοῦντες εἰς χεῖρας τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου χορεύουν ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς λύρας καὶ τοῦ τυμπάνου γυμνόποδες ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς μεγάλης πυρᾶς, ἀναπτομένης εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου. «Ἐν δὲ τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτῶν καὶ τῇ οἰστρομανίᾳ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἀνθρακιᾶς γυμνόποδες ἐπὶ τινα λεπτὰ χορεύουσι ἢ καὶ ἀκροποδητὶ εἰς αὐτὴν ταχέως εἰσέρχονται καὶ ἐξέρχονται συνεχῶς τοῦτο ἐπαναλαμβάνοντες ὡς τῆς ἱερότητος αὐτῶν σημεῖον δῆθεν τρανότατον. Ἐν δὲ τῇ ταχυποδίᾳ καὶ τῇ οἰστρομανίᾳ, ἔτι δὲ καὶ τῇ παχυδερμίᾳ τῶν ποδῶν αὐτῶν δὲν καίονται ἢ καὶ ἀδιαφοροῦσι καιόμενοι» (σ. 11). Ἐπεξηγεῖται δ' ὅτι οὐ πάντες Βάκχαι, ἀλλὰ μόνον «τὸν καθαρὸν ἄνθρωπον ἐγκαλεῖ ἡ εἰκόνα, ὡς λέγουν, καὶ τὸν κάνει νὰ χάσῃ τὰ συλλογικά του». Ἀναφέρεται καὶ θυσία ταύρου εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας μετὰ τὴν λειτουργίαν, ἀλλ' αὕτη δὲν προσιδιάζει εἰς τὴν τελετὴν τῶν Ἀναστεναρίων, διότι τὸ ἔθιμον τῆς θυσίας ταύρων καὶ κριῶν ἐπεχωρίαζεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ χωρῖα τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ἀπὸ τοῦ Μικροῦ Αἴμου μέχρι τῶν παραλίων τῆς Προποντίδος, τελεῖται δὲ καὶ σήμερον κατ' ἀρχαῖκόν τρόπον εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν τῆς Λέσβου, ἀποτελοῦν ἱεροπραξίαν κατὰ κληρονομίαν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος διατηρουμένην, ἐτελεῖτο δ' ἄλλοτε καὶ εἰς χωρῖα τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου καὶ εἰς ἑλληνικὰ τινα χωρῖα τῆς Καππαδοκίας¹.

Ἔχομεν καὶ περιγραφὴν τῶν Ἀναστεναρίων τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Βιζύης σύντομον μὲν ἀλλὰ λίαν χαρακτηριστικὴν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Βιζυηνοῦ. «Μία ἢ δύο γυναῖκες» λέγει «τις πιάνει ὁ Ἅγιος. Πολλάκις διηγοῦνται ὅτι ἔπιασε καὶ ἄνδρα, γλευάζονται. Τὰ νεστενάρια γίνονται ἐκεῖ τὴν παραμονὴν τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (7 Ἰανουαρίου), ὅτε ἐορτάζει ἢ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου ἐκκλησία

1. Βλ. Γ. Α. Μέγα, Θυσίαι ταύρων καὶ κριῶν ἐν τῇ ΒΑ Θράκῃ, Λαογραφία, τ. Γ' (1911) σ. 148-171. Τοῦ αὐτοῦ, Ἑλληνικαὶ ἐορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1956, σ. 14-18.

τοῦ χωρίου. Αἱ γυναῖκες, τὰ νεστενάρια, εἰσέρχονται εἰς τὸν ναὸν βάλλουσαι ὄξεις στεναγμοὺς ἄχ! ὄχ!, λαμβάνουσι τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου καὶ χορεύουσι, χορεύουσαι τὸν ἅγιον. Ἐξέρχονται τῆς ἐκκλησίας, χορεύουσαι περὶ μεγάλην πυρὰν, περιπατοῦσι γυμνόποδες ἐπὶ τῶν ἀνημμένων ἀνδράκων ἀναισθητοῦσαι πρὸς τὰς ἀλγηδόνας ἕνεκα τῆς ὑστερικῆς των καταστάσεως. Εἶτα διατρέχουσι παννύχιοι τὰ δάση κραυγάζουσαι, ἐπιστρέφουσι δὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ κραυγάζουσι μανιωδῶς *τάξετε! τάξετε τοῦ ἁγίου νὰ μὴ μᾶς χαλάσῃ*. Οἱ παρευρισκόμενοι τάζουν ἄλλος δυὸ ὀκάδες λάδι, ἄλλος κερὶ καὶ οὔτω καθεξῆς. Αἴφνης τὸ νεστενάρι ἐκπέμπει ἀγρίαν φωνήν: *Δῶσε τὸ ἄδικο πίσω! δῶσ' το!* Περιδεῆς ἐρωτᾷ ἐκεῖνος ποῖον ἄδικον; ἀλλὰ τὸ νεστενάρι, ἀπροσεκτοῦν εἰς αὐτό, ἐξακολουθεῖ τὰς κραυγὰς: *Δῶσ' το, νὰ μὴ σὲ χαλάσῃ ὁ ἅγιος!* καὶ ἐξάγει ἀσυναρτήτους λέξεις. Ἐπειδὴ δὲ σπανίως συμβαίνει νὰ ἔχη ὅλως καθαρὰν τὴν συνείδησιν ὁ προσερχόμενος, ἀναμνησκαται ἀδικίαν τινὰ ἣν διέπραξε καὶ ὑπόσχεται νὰ τὴν ἐπανορθώσῃ¹. Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Βιζυηνοῦ ἡ ἐκστατικὴ λατρεία τῶν ἀναστεναρίων ἔχει καὶ *θρησκευτικὸν καὶ ἠθικὸν χαρακτῆρα*. Ὡς ἐμπεφορημένοι δὲ θεοῦ πνεύματος οἱ ἀναστενάρηδες χρησιμοδοτοῦν περὶ τῶν μελλόντων, ἐρωτῶντες τὴν εἰκόνα.

Τὰ πράγματα ἐγνώσθησαν καλύτερον μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν κατοίκων τοῦ Κωστῆ καὶ τῶν πέριξ χωρίων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀφότου τὸ ἔθιμον ἀνεβίωσεν εἰς τοὺς τόπους τῆς νέας ἐγκαταστάσεώς των, ἠδυνήθησαν πολλοὶ ἐξ αὐτοψίας νὰ περιγράψουν τὰ συμβαίνοντα καὶ νὰ διευκρινίσουν εἰδήσεις τοῦ Χουρμουζιάδου ποὺ ἐδημιουργοῦσαν πεπλανημένας ἀντιλήψεις.

Οὕτως εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐθίμων ποὺ περιγράφει ὁ Χουρμουζιάδης περιλαμβάνονται καὶ νυκτεριναὶ ἐκδρομαὶ καὶ ἐπισκέψεις τῶν χωρίων πρὸς ἄλληλα μετὰ τὴν ἔννοιαν ὅτι ὁ Ἅγιος τοῦ ἑνὸς χωρίου πηγαίνει πρὸς τὸν ἀδελφόν του Ἅγιον τοῦ ἄλλου χωρίου. Ἡ ἔξοδος ἐγένετο ἐν πομπῇ εἰς νυκτερινὰς ὥρας ὑπὸ τοῦ θιάσου τῶν ἀναστενάρηδων. «Ἐφωτίζοντο τότε παραδόξως οἱ ὄρεινοι δρόμοι μετὰ τὸ ἀσταθὲς φῶς τῶν δάδων, ἀντήχουν εἰς τὴν ἡρεμίαν τῆς νυκτὸς οἱ ὑπόκωφοι κρότοι τοῦ ἱεροῦ τυμπάνου καὶ οἱ ὄξεις ἦχοι τῶν αὐλῶν, ἐνῶ ὀπισθεν αὐτῶν οἱ ἀναστενάρηδες μετὰ τὰς εἰκόνας τῶν Παππούδων εἰς χειρὰς χορεύουν ἕξαλλον, στροβιλικὸν χορόν». Καὶ συνεχίζει ὁ Χουρμουζιάδης: «Οὔτω δ' εἰς τὸ γειτονικὸν χωρίον ἀφικομένων ἐξέρχονται οἱ κάτοικοι εἰς προὔπαντησιν αὐτῶν μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων καὶ θυμιαμάτων καὶ ἐν ταῖς ἑαυτῶν λαμπάσι χορεύοντες καὶ ἀλαλάζοντες ἀσπασάμενοι δ' ἀλλήλους καὶ φύρδην μίγδην καὶ ἐν οἰστρηλασίᾳ περιπτυστάμενοι

1. Ἐδημοσιεύθη ἐκ τῶν ἀνεκδότων σημειώσεων τοῦ Ν. Γ. Πολίτου ἐν Λαογραφίᾳ, τ. ΙΘ' (1960 - 61) σ. 475 κέ.

εἰς τὰς ἑαυτῶν οἰκίας τούτους ὑποδέχονται φιλικώτατα, φιλοξενοῦντες αὐτοὺς καὶ φιλοδωροῦντες καὶ φιλεύοντες. Οἱ δ' ἀναστενάροι, χορεύσαντες καὶ τὰ κράτιστα ἐπευξάμενοι, οἴκαδε ἐπιστρέφουσι προπεμφθέντες· καὶ κατὰ τὰς νυκτερινὰς δὲ ταύτας πομπὰς πολλάκις τῇ Ἀφροδίτῃ θύουσιν, εἰς δὲ τὴν πυρὰν τοῦ χωρίου αὐτῶν ἐπανελθόντες μέχρι τῆς πρώτης χορεύουσι» (σ. 11). Ἐν δὲ σ. 18, «καὶ τὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνον ἐν τῇ ἀμαθείᾳ καὶ πλάνῃ αὐτῶν οἱ πάντες σύζυγον καὶ οὐχὶ υἱὸν τῆς Ἁγίας Ἐλένης νομίζουσι καὶ φιλόγνον καὶ ἀκόλαστον θεωροῦσι· διὸ καὶ τὰ ὄργια τῆς Ἀφροδίτης κατὰ τὴν ἑορτὴν ἐν ἀδείᾳ ἑαυτοῖς ἐπιτρέπουσι».

Τὰ περὶ ἀκολασίας τῶν ἀναστενάρηδων λεγόμενα εἶναι συκοφαντικά. Καὶ δυστυχῶς παρὰ τοῦ Χουρμουζιάδου παραλαβόντες ὁμιλοῦν πολλοὶ περὶ «ὄργιων ἀκολάστων». Ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι ἀληθῆ καταφαίνεται ἐκ τοῦ μεγάλου σεβασμοῦ, τοῦ ὁποίου οἱ ἀναστενάρηδες ἀπήλαιον καὶ ἀπολαύουν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ χωρίου. Αὐτὸς οὗτος ὁ Χουρμουζιάδης ἐν σελ. 12 τῆς περιγραφῆς του λέγει· «αὐστηρότερον δὲ καὶ ἁγιώτερον βίον ἐπιδεικνύμενοι σεβαστοὶ τοῖς πᾶσι γίνονται· διὸ καὶ προσερχομένοι αὐτοῖς οἱ καθήμενοι προεξανίστανται καὶ τῆς ὁδοῦ παραχωροῦσι». Καὶ ἀλλαχοῦ (σ. 8): «πολλοὶ δὲ καὶ ἔξομολογοῦνται τοῖς παρεστῶσι ἀναστεναρίοις τὰ ἑαυτῶν παραπτώματα, ἄφεισιν παρ' αὐτῶν ἔξαιτούμενοι, οἱ δὲ μυστικῶς καὶ πρὸς τὸ οὐς αὐτοῖς νουθετοῦσι τὰ δέοντα». Πλὴν τούτου καὶ ἱερατικὰ ἔργα τ' ἀναστενάρια κατὰ τὸν Χουρμουζιάδην ἔχουσι ὡς τὸ χρησιμοδοτεῖν τοῖς χρωμένοις περὶ τῶν μελλόντων· διότι κατὰ τὸν Εὐριπίδην «ὅταν ὁ Θεὸς εἰς τὸ σῶμα ἔλθῃ πολὺς, λέγειν τὸ μέλλον τοὺς μεμνηότας ποιεῖ· καὶ οὗτοι τοίνυν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δῆθεν ἐμπεφορημένοι τὸ μέλλον προλέγουσι» (σ. 16). Ἐκ τούτων καὶ ἄλλων ἐνδείξεων ἀποδεικνύεται ἡ ἠθικὴ θέσις, τὴν ὁποίαν ὁ θίασος τῶν ἀναστενάρηδων κατεῖχεν εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν δὲν συμφωνοῦν τὰ περὶ ἀκολασίας αὐτῶν διαδιδόμενα. Ἡ μεγάλη δ' ἀκριβῶς ἐκτίμησις καὶ ἡ θερμὴ ὑποστήριξις τῆς πλειοψηφίας τῶν συγχωριανῶν πρὸς τοὺς ἀναστενάρηδες ἦτο ὁ σπουδαιότερος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ρωμαῖος, ἡ παράδοξις αὐτῆ λατρεία διετηρήθη μέσα εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ὀρθοδοξίας¹.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Χουρμουζιάδου διαπιστώνεται ἐπίσης καὶ ὅτι τ' Ἀναστενάρια μὲ τὴν λατρείαν τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἐλένης διατηροῦν ἐπαφήν μὲ τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν. Τὰς εὐλογίας τῶν ἱερέων ἐπεκαλοῦντο εἰς τὰς πηγὰς τῶν ἁγιασμάτων καί, ἂν ἔξαιρέσωμεν τὴν θυσίαν τοῦ ταύρου, ἡ ὁποία,

1) Κ. Α. Ρ ω μ α ί ο υ, Λαϊκὲς λατρεῖες τῆς Θράκης. Ἀναστενάρια κλπ. Ἀρχεῖον Ὁρθοκτικοῦ Ἐθναροῦ τ. ΙΑ' (1944 - 45) σ. 45: «... ἡ ἀκολασία ποτὲ δὲν ἦταν προγραμματικὴ ἢ ἀνεκτὴ καὶ ἀπομονωμένα ἔκτροπα δὲ θίγουν καθόλου τὴν οὐσία τοῦ νεώτερου αὐτοῦ ὄργιασμοῦ, ὅπως τὸ βεβαιώνουν τὰ πρᾶγματα».

ὡς εἴπομεν, ἦτο καθολικὸν ἔθιμον ἀνὰ τὴν Θράκην ὡς προσφορὰ πρὸς τὸν ἅγιον δι' εὐετηρικοὺς σκοποὺς, τίποτε ἐξ ὧσων τελοῦνται κατὰ τ' Ἀναστενάρια δὲν ἔχει τὸν χαρακτῆρα τῆς εἰδωλολατρίας, ἐκτὸς ἂν εἰδωλολατρίαν εἴπωμεν τὴν λατρείαν τῆς εἰκόνας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ τῆς ἁγίας Ἐλένης.

Τὸ κύριον στοιχεῖον ποὺ ἠμπορεῖ νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν καὶ δὴ τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου εἶναι ὁ ἐκστατικὸς ἐνθουσιασμός, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καταλαμβάνομενοι οἱ λατρευταὶ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ἐκβάλλουν στεναγμούς, ἄχ, ἴχ, οὔχ, ὡς ὑπὸ δυσβαστάκτου πνεύματος κατεχόμενοι, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία νεστενάρια ἦτοι ἀναστενάρια. Ὡς αἱ ἀρχαῖαι μαινάδες περιπίπτουν καὶ οἱ ἀναστενάρηδες εἰς ἱερὰν μανίαν. Ἀλλὰ ἡ μεταξὺ των διαφορὰ εἶναι μεγάλη: δὲν ἀναζητοῦν οἱ ἀναστενάρηδες ἀνὰ τοὺς δρυμοὺς τῶν ὄρεων τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον, ὡς αἱ μαινάδες τὸν Διόνυσον, αἱ ὁποῖαι συλλαμβάνουσαι ζῶον τι κατεβρόχθιζον ὡμὰ τὰ κρέατα καὶ οὕτως ἐλογίζοντο «κατοκώχιμοι», δηλονότι κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Οἱ ἀναστενάρηδες βαστάζοντες εἰς χεῖρας τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ἐνθουσιάζονται, περιπίπτουν εἰς ἔκστασιν καὶ γίνονται θεοφόρητοι, ἦτοι «*τοὺς πιάνει ὁ ἅγιος*», ὡς οἱ ἴδιοι λέγουν. Ἐν τῇ ἐξάψει τοῦ ἐνθουσιασμοῦ των ὠροῦσαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση, ὅταν ἀκόμη ἐξοῦσαν εἰς τὴν παλαιάν των πατρίδα, ἀλλὰ δὲν ἀργοῦσαν νὰ «ἐλευθερωθοῦν» ἀπὸ τὴν ἱερὰν μανίαν των καὶ ἐπιστρέφοντες εἰς τὸ χωρίον συνέχιζον εἰς τὴν πυρὰν τὸν ἐκστατικὸν των χορόν. Εἰδικὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀναστενάρη ἦτο ὅτι ἐπικοινωνοῦσε συναισθηματικὰ μὲ τὸν Ἅγιον. «Γιὰ νὰ χορέψω, εἶπεν εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Κ. Κωνσταντινίδην ὁ ἀναστενάρης τοῦ 1952, πρέπει νὰ μὲ καλέσῃ ὁ Ἅγιος. Ὁ Ἅγιος μοῦ μιλάει, μοῦ δίνει ἐντολές, μὲ ὀδηγεῖ. Αὐτὸς κινεῖ τὸ σῶμα, νὰ χορέψῃ, νὰ φωνάξῃ. Βλέπω τὸν Ἅγιον ἐμπρὸς μου. Ὅ,τι κάνω καὶ λέγω, τὸ κάνει ὁ Ἅγιος. Ἐγὼ δὲν κάνω τίποτε. Ἀρχίζω, ὅταν θέλῃ ὁ Ἅγιος, καὶ τελειώνω, ὅταν μοῦ ἴπῃ» (Ἀρχ. Θρακ. Θησ. ΙΗ' 1953, σ. 168). Ἐνα ἐξ ἄλλου ἀναστενάρικο τραγουδὶ λέγει: «*Ἀναψε, κόσμε, τὴ φωτιά νὰ μπῆ ὁ Κωνσταντῖνος!*» Καὶ ὁ ἅγιος δηλονότι μπαίνει μαζί μὲ τὸν εἰκονοφόρον λάττην στὴν φωτιά¹.

Διὰ νὰ ἀντιληφθῶ ἰδίους ὄμμασι τὰ πράγματα ἐπεσκέφθην τὴν 21^{ην} Μαΐου 1962 τὴν ἁγίαν Ἐλένην τῶν Σερραῶν καὶ παρηκολούθησα τὴν τελετὴν². Ἐγνώ-

1. «Ὁ καθαρὸς ἄνθρωπος εἶναι τὸ εὐαίσθητο ἄτομο — καὶ ὄχι μόνον τὸ παθολογικὰ ὑστερικὸ — ποὺ ἀνοίγει τὴν ψυχὴν του στὴ θέληση τοῦ ἁγίου· δέχεται πρόθυμα τὴν πρόσκλησίν του νὰ χορέψῃ μαζί» (Ρωμαῖος, ἐνθ' ἄν. σ. 50).

2. Βλ. πλήρη περιγραφὴν καὶ πίνακας μὲ φωτογραφίας καὶ μουσικὴν καταγραφὴν τῶν ἀναστενάρικων τραγουδιῶν ἐν Λαογραφίᾳ, τ. Κ' (1962) σ. 552 κέ.

ρισα τὸν ἀρχιαναστενάρην Γεώργιον Γιαβάσην. Ἄγαθὸς καὶ μελίχιος ἄνθρωπος. Θὰ ἐχόρευε στὴ φωτιά, ἂν τοῦ τὸ ἔλεγεν ὁ Ἅγιος. Εἰς ἓνα δωμάτιον τοῦ ἄνω ὀρόφου τοῦ σπιτιοῦ του ἦτο τὸ λεγόμενον «κονάκι», ὃ χῶρος ὅπου φυλάσσονται αἱ εἰκόνες τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης. Μία κανδήλα ἔκαιε πρὸ τῶν εἰκόνων καὶ κηρία ἦσαν ἀναμμένα εἰς δύο σιδηρᾶ μανουάλια.

Διὰ νὰ εἶναι πλήρης ἡ ὀργάνωσις τῆς τελετῆς ἐφρόντισαν ν' ἀνακαλύψουν εἰς ἓν ἄκρον τοῦ χωρίου ὑπόγειον πηγὴν διὰ τὸ ἀπαραίτητον ἁγίασμα καὶ περιέφραξαν τὸν χῶρον μὲ σανίδωμα, περίφραγμα, ὡς ἦτο καὶ εἰς τὴν παλαιὰν πατρίδα των περιφραγμένον.

Ἡ θυσία τοῦ ταύρου ἐτελέσθη μετὰ τὴν λειτουργίαν εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας. Ὁ ἱερεὺς ἀνέγνωσε τὴν εὐχὴν τῆς θυσίας, ὃ δὲ ἀρχιαναστενάρης, ἀφοῦ ἐσταύρωσε τὸν ταῦρον μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου, τὸν ἐθυσίασε μὲ τὴν ἱερὰν μάχαιραν οὕτως, ὥστε τὸ αἷμα νὰ ρεύσῃ εἰς τὰ θεμέλια τοῦ ἱεροῦ τοῦ ναοῦ. Καὶ τὰ μὲν κρέατα τοῦ ταύρου ὡμὰ διενεμήθησαν εἰς τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου, τὸ δὲ δέρμα ἐκόπη εἰς πλατείας λωρίδας καὶ ἐστάλη ἀνὰ ἓν πέδιλον εἰς ἐκάστην οἰκογένειαν. Ἡ τελετὴ θὰ ἤρχιζε μετὰ μεσημβρίαν.

Ἐκεῖ, παρὰ τὸ ἁγίασμα ἔχουν στηθῆ αἱ εἰκόνες τῶν ἁγίων. Ὁ ἱερεὺς ἐτέλεσε τὸν εἰθισμένον ἁγιασμόν καὶ εὐθὺς τὸ τύμπανον ἤρχισε νὰ ἐκπέμπῃ τοὺς βαρεῖς ρυθμικούς του ἤχους. Ὁ ἀρχιαναστενάρης ἐκάθητο εἰς τὸ ἔδαφος καὶ πλησίον του γυναῖκες τοῦ θιάσου. Αἴφνης ἀντιλαμβάνομαι τὸν ἀρχιαναστενάρην νὰ ὠχρῆ καὶ ὁ φακὸς τῆς μηχανῆς μου τὸν συνέλαβε τὴν στιγμὴν πού κατελήφθη ἀπὸ ἔκστασιν· εὐθὺς ἀνεπήδησεν ἀπὸ τὴν θέσιν του, ἤρπασε τὴν εἰκόνα τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης καὶ ἤρχισε νὰ χορεύῃ. Ἐντὸς ὀλίγου καὶ μερικαὶ ἀπὸ τὰς γυναῖκας περιέπεσαν εἰς τὴν ἰδίαν κατάστασιν.

Ἦτο αὐτὴ ἡ ἑναρξὶς τῆς τελετῆς.

Ἐκ τοῦ ἁγιάσματος ὁ ὄμιλος ἐπροχώρησε ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς λύρας καὶ τοῦ τυμπάνου ἐν χορῶ πρὸς τὸ κονάκι. Ἐκεῖ ἠσπάσθησαν τὰς εἰκόνας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ συνέχισαν τὸν ἕξαιλλον χορὸν. Αἴφνης μία νέα γυναῖκα, ἐνῶ ἐχόρευε, κατελήφθη ἀπὸ λιποθυμίαν, ἀλλὰ συνῆλθεν, εὐθὺς ὡς ὁ ἀρχιαναστενάρης τῆς προσέφερε ν' ἀναπνεύσῃ τοὺς καπνοὺς τοῦ θυμιάματος.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου χωρικός τις, ἔχων τοῦτο προνόμιον τῆς οικογενείας του, ἤναπτε μεγάλην πυράν. Ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς κατὰ τὰς ἐσπερινὰς ὥρας οἱ ἀναστενάρηδες, γυναῖκες κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐχόρευσαν κρατοῦσαι εἰς χεῖρας ἄλλαι εἰκόνα τοῦ ἁγίου, ἄλλαι τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον καὶ ἄλλαι ἱερὸν μανδήλιον, μὲ γυμνὰ τὰ πόδια, ἕως ὅτου κατέσβεσαν τὰ κάρβουνα. Μὲ τὸν παράδοξον αὐτὸν χορὸν εὗρισκαν ἀνακούφισιν, τὴν κάθαρσιν ἀπὸ τὸ ἱερόν των πάθος.

Εἰς πραγματείαν μου, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸν ΙΘ' τόμον τῆς «Λαογραφίας» (1961, 472 - 525), διέλαβον ἐκτενῶς περὶ τῶν Ἀναστεναρίων, χρησιμοποιοῦσας πλὴν τῶν ἰδικῶν μου τὰς παρατηρήσεις καὶ ἄλλων ἐρευνητῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας M. Arnaudoff, ὁ ὁποῖος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1912 καὶ 1934 ἠσχολήθη μὲ τὴν ἔρευναν τῶν Ἀναστεναρίων εἰς τὰ βουλγαρικὰ χωρία τῆς περὶ τὸ Κωστῆ περιοχῆς καὶ προέβη ἐπανειλημμένως εἰς σχετικὰ ἀνακοινώσεις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Σόφιας καὶ εἰς ἐπιστημονικὰ συνέδρια¹· διότι τὸ ἔθιμον παρὰ τῶν Ἑλλήνων παρέλαβον οἱ Βούλγαροι, ὡς καὶ ὁ Arnaudoff παραδέχεται.

Πραγματευόμενος ἐκεῖ τὸ θέμα τῆς ἀρχῆς καὶ προελεύσεως τῆς ἐκστατικῆς λατρείας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ἐδέχθην μετ' ἄλλων ὡς πιθανὴν τὴν καταγωγὴν αὐτῆς ἐκ τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου διὰ τοὺς ἐξῆς κυρίως λόγους: 1ον) διότι κοιτὶς τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου ἦτο ἀκριβῶς ἡ περὶ τὸν Αἴμον χώρα, ὅπου καὶ σήμερον ἐπιχωριάζουσι τ' Ἀναστενάρια καὶ 2ον) διότι ὁ σκοπὸς — καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ οὐσιῶδες καὶ πρωταρχικὸν καὶ παραμόνιμον στοιχεῖον τῆς λατρείας —, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ αἱ ἀρχαῖαι βάρκχαι ἀπέβλεπον διὰ τοῦ χοροῦ, τῆς μουσικῆς, τοῦ οἴνου καὶ τῶν μεθυστικῶν καπνῶν, ἦτο ὁ αὐτός, τ. ἔ. ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ ἡ ἔκστασις, ἧτοι ἡ ἔνωσις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ. Εἶναι δ' ἀξιοσημείωτον, ὅτι καὶ εἰς τοὺς θιασώτας τοῦ Διονύσου ἀπεδίδοντο *μαντικαὶ ιδιότητες*, ὁποῖαι καὶ εἰς τὰ σημερινὰ ἀναστενάρια.

Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ ἐκδοχὴ αὕτη προσκρούει εἰς δύο ἀντιρρήσεις: 1ον) ἀφήνει ἀνερμήνευτον ἐν τῶν οὐσιωδεστέρων στοιχείων τῆς τελετῆς τῶν Ἀναστεναρίων, τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς ὀργανιστικὸν χορὸν. Ἐχόρευον μὲν πάλλουσαι πυρσοὺς καὶ θύρσους αἱ μαινάδες περιδινόμεναι ἀνὰ τὰ ὄρη, ἀλλ' οὐδαμῶς ἀναφέρεται καὶ χορὸς αὐτῶν ἐπὶ πυρᾶς καὶ 2ον) ἱστορικαὶ μαρτυρίαι περὶ ὀργανιστικοῦ χοροῦ ἐπὶ πυρᾶς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἐλλείπουσι. Ἀναφέρεται μὲν ἐν Σοφ. Ἀντιγ. 264 - 267 ὅτι οἱ φύλακες, οἱ ταχθέντες πρὸς φύλαξιν τοῦ πτώματος τοῦ Πολυνείκουσ ἦσαν ἔτοιμοι *καὶ μύδρους αἶρειν χερσὶν καὶ πῦρ διέρπειν* εἰς ἀπόδειξιν, ὅτι οὔτε ἔνοχοι οὔτε συνένοχοι ὑπῆρξαν, ἀλλὰ πρόκειται προφανῶς περὶ θεοκρίσιος καὶ οὐχὶ περὶ πράξεως κατ' ἔθιμον τελουμένης. Καὶ ὁ περιφημὸς στίχος 757 τῶν Βακχῶν τοῦ Εὐριπίδου *ἐπὶ δὲ βροστρύχοις (Βάρκχαι) πῦρ ἔφερον οὐδ' ἔκαιεν*, τὸν ὁποῖον ὁ Χουρμουζιάδης, ὁ Τανάγρας, ὁ καθηγητῆς Κουρέτας κ. ἄ. ἔφερον ὡς μαρτυρίαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περὶ τοῦ φαινομένου τῆς ἀκατίας (καὶ συνάμα ὡς ἀπόδειξιν τῆς ἐκ τῆς διονυσιακῆς λατρείας καταγωγῆς τῆς τελετῆς τῶν ἀνα-

1. Βλ. τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν ἐν Λαογραφίᾳ, τ. ΙΘ' (1960 - 61), σ. 472 κέ.

στεναρίων), οὐδὲν ἄλλο εἶναι, κατὰ τὸν ἀείμνηστον Ρωμαῖον (ἐνθ' ἂν., σ. 62, σημ. 1) ἢ «ποιητικὴ ἔκφρασις τῆς ἱερᾶς βακχείας καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν γυναικῶν εἰς τὸν Κιθαιρῶνα. Καὶ ἄλλα, λέγει, πολλὰ θαύματα ἐγίνονταν, δηλαδὴ ἔβλεπαν ὁράματα μὲ τὴν ἐνθεη μανία τους. Ἐπὶ τίς πέτρες ἔβγαίνε μέλι καὶ γάλα. Ἐρπαζάν παιδιά, τὰ ἔβαζαν στοὺς ὤμους χωρὶς δεσμὸ κανένα καὶ δὲν ἔπεφταν (στ. 754)» κλπ. Ἐχομεν μὲν τὸ γνωστὸν χωρίον τοῦ Στράβωνος, 12, 537 περὶ τοῦ ἐν Κασταβάλοις τῆς Καππαδοκίας ἱεροῦ τῆς Περσείας Ἀρτέμιδος, «ὅπου φασὶ τὰς ἱερείας γυμνοῖς τοῖς ποσὶ δι' ἀνθρακίᾳς βαδίξεν ἀπαθεῖς» καὶ κατόπιν χωρίον τοῦ νεοπλατωνικοῦ Ἰαμβλίχου (ἀρχ. Δ' αἰ. μ. Χ.), ὅστις ἀναφερόμενος εἰς τὰ ἐν Κασταβάλοις τελούμενα ἐξηγεῖ τὴν πρὸς τὰς ἀλγηδόνας ἀναισθησίαν ὡς «τεκμήριον τῶν ὀρθῶς κατεχομένων ὑπὸ τῶν θεῶν». Ἐχομεν ἐπίσης ἄλλο χωρίον τοῦ Στράβωνος 5, 226, 9 περὶ τῶν τελουμένων ἐν τῇ περιοχῇ τῶν Φαλερίων τῆς Ἰταλίας, ὅπου οἱ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς θεᾶς Φερωνίας (κατ' ἀλήθειαν: τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος), «γυμνοῖς τοῖς ποσὶ διεξίσιν ἀνθρακίαν καὶ σποδιάν μεγάλην... ἀπαθεῖς»¹, ἀλλ' οὐδὲν παραπλήσιον ἀναφέρουν οὔτε ὁ Στράβων οὔτε ἄλλος τις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐκ τῆς Θοράκης καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Καὶ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι δὲν θὰ διέφευγε τὴν προσοχὴν τῶν τοιαύτην μυστικὴ ἐκδήλωσις τελουμένη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Αἱ μόναι εἰδήσεις, τὰς ὁποίας περὶ τῆς ἐκστατικῆς λατρείας τῶν Ἀναστεναρίων ἔχομεν, ἀνευρίσκονται πολὺ ἀργότερον παρὰ Νικήτη τῷ Χωνιάτῃ, I 238 (Bonn) καὶ τῇ Συνόψει Χρονικῇ (Σάθα, Μεσαιων. βιβλ. τ. Ζ', 371 - 2). Συμφώνως πρὸς αὐτὰς ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἀσάν, οἱ Βούλγαροι ἀρχηγοὶ τῆς βλαχοβουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1186 κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἀφοῦ ἔκτισαν ναὸν ἐπ' ὀνόματι Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, ἐχρησιμοποίησαν πολλοὺς δαιμονολήπτους, οὓς ἀσθενάρια τινες ὀνομάζουσιν. Οἱ δαιμονολήπτοι δηλ. οὔτοι ἔπειθον ἐνθουσιῶντες τὰς μεγάλας μάζας τοῦ λαοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἠδύοκῆσε καὶ διὰ τοῦτο ὁ Μυροβλήτης μέγας μάρτυς Δημήτριος καταλιπὼν τὴν Θεσσαλονίκην ἦλθεν εἰς βοήθειαν τούτων.

Εἰς τὰς εἰδήσεις αὐτὰς δὲν ἀναφέρεται καὶ εἰδικότερόν τι χαρακτηριστικόν, ὡς τὸ πυροβάδισμα, καὶ ἐκ τούτου ὁ Arnaudoff διστάζει ν' ἀποδεχθῇ ὅτι πρόκειται περὶ Ἀναστεναρίων, ἀλλὰ κατὰ τὸν Νικ. Πολίτην, «τὸ παρὰ Χωνιάτη δαιμονολήπτων ἑκατέρου γένους ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ταυτότητα τῶν περιγραφόμενων ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῆς συγχρόνου ὀργιαστικῆς λατρείας τῶν Ἀναστεναρίων, διότι τὰ νῦν Ἀναστενάρια ἢ Νεστενάρια ἦτοι οἱ δαιμονολήπτοι, δὲν εἶναι μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, ὅσοι ποτὲ κατὰ τὴν ἐορτὴν ἀγίου τινὸς ὀρχούμενοι κατελήφθη-

1. Βλ. Λαογραφία, τ. ΙΘ' (1960-61), σ. 517 καὶ 522 κέ.

σαν ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ ὡς ἀγνοί, ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς ἔπιασεν ὁ ἅγιος, ὡς λέγουν»¹. Ἐπιπλέον παλαιότεραν τοῦ ΙΒ΄ αἰ. μαρτυρίαν περὶ αὐτῶν δὲν ἔχομεν.

Ἡ ἔλλειψις ἱστορικῆς μαρτυρίας ἐκ τῆς ἀρχαιότητος μᾶς ὑποχρεώνει νὰ περιορίσωμεν τὴν ἔρευναν εἰς τὸ πρόσφατον παρελθὸν καὶ τὰς σημερινὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἐθίμου. Ἀφαιτηρία διὰ τὴν ἔρευναν πρέπει νὰ εἶναι ἡ ψυχολογικὴ ἀνερεύννησις τῶν φαινομένων ἐν συγκρίσει καὶ ἀντιπαραβολῇ πρὸς παραπλήσια φαινόμενα τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ.

Βασικὸν στοιχεῖον τοῦ ἐθίμου εἶναι ἀναντιρρήτως ὁ ἐνθουσιασμός καὶ ἡ ἔκστασις, ὑφ' ἧς καταλαμβάνονται οἱ λάτρεις τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου. Ἀλλὰ ὁ ἐκστατικὸς ἐνθουσιασμός εἶναι κοινὸν γνώρισμα ὅλων τῶν μυστικιστικῶν λατρείων. Διὸ νομίζω ὅτι προσεγγίζομεν περισσότερο πρὸς τὴν κατανόησιν τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν Ἀναστεναρίων, ἂν φέρωμεν τὸ ἔθιμον εἰς σύγκρισιν πρὸς ἄλλας μορφὰς τοῦ Μυστικισμοῦ. Πρὸς τοῦτο δὲν κρίνω ἀπαραίτητον νὰ προσφύγωμεν εἰς τοὺς χώρους τοῦ ἑξωτικοῦ Μυστικισμοῦ, τὴν μωαμεθανικὴν Ἀνατολήν μὲ τοὺς ντερβίσηδες ἢ τὴν Σιβηρίαν μὲ τοὺς Σιαμάνεν ἢ τὴν Ρωσίαν μὲ τοὺς Χριστί ἢ τὸν βουδδισμόν, ἢ καὶ τὸν ἰταλικὸν Μυστικισμόν, ἀλλ' ἀρκεῖ ν' ἀναπολήσωμεν τὸ ρεῦμα τοῦ Μυστικισμοῦ ποὺ ἐξεδηλώθη τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους καὶ συνειάραξε τὸ Βυζάντιον, τὴν λεγομένην Ἑσυχίαν, ἤτοι τοὺς Ἑσυχαστὰς τοῦ ἁγίου Ὁρους καὶ τὸν ἀπολογητὴν των Γρηγόριον Παλαμᾶν. Βεβαίως δὲν ἐνεφανίσθη τότε τὸ πρῶτον ὁ Ἑσυχασμός. Τὸ φαινόμενον εἶναι τόσον παλαιόν, ὅσον παλαιὸς εἶναι καὶ ὁ μοναχισμός. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα ἔχομεν ἐπανάνθησιν τοῦ Ἑσυχασμοῦ εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἁθῶ. Εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐκδήλωσιν Ἀναστεναρισμὸς καὶ Ἑσυχασμὸς διαφέρουν μεγάλως, ἔχουν ὅμως κοινὸν τὸν σκοπὸν, ποὺ εἶναι οὐσιῶδες καὶ πρωταρχικὸν στοιχεῖον τῆς λατρείας.

Σκοπὸς τοῦ Ἑσυχασμοῦ ἦτο «νὰ κατορθώσῃ ὁ ἀσκητὴς νὰ ἰδῇ ὅ,τι ὥραματίστηκαν ὁ Πέτρος, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Ἰάκωβος στὸ ὄρος Θαβώρ, τὸ ἄκτιστον φῶς, τὴ λάμψη ποὺ διαχύθηκεν ἀπὸ τὴν μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου — φῶς ποὺ δὲ βλέπεται μὲ τοὺς σωματικούς ὀφθαλμούς, φῶς ποὺ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ φανερόνεται μόνο στὸν ἄξιον, τὸν καθαρὸν, τὸν τέλειον»². Μέσα πρὸς τοῦτο : ἡ νηστεία καὶ ἡ νοερά προσευχή, ἡ συγκέντρωσις εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον, ἡ ἔκστασις καὶ ἡ ἐποπτεία.

Σκοπὸς καὶ τοῦ Ἀναστεναρίου εἶναι νὰ ὑψωθῇ εἰς ἀγιωσύνην, νὰ νοιώσῃ

1. Λαογραφία, τ. Α΄ (1909), σ. 343 κέ.

2. Ζαχ. Παπαντωνίου, Ἁγιον Ὅρος σ. 167. Βλ. καὶ Θρησκευτικὴν καὶ Ἠθικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν, τ. 6 (1965), σ. 83 : Ἑσυχασμός (Ἰω. Μάγντορφ).

μέσα του τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον, νὰ ἐνωθῆ με αὐτόν. Μέσα πρὸς τοῦτο: ἡ νηστεία καὶ ἡ καθαρὰ καρδία, ὁ ἁγιασμός ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου, ἡ συγκέντρωσις εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ ἡ ἔκστασις. Ὡς ὁ Ἑσυχασμός, ἔτσι καὶ ὁ ἐκστατικός Ἀναστεναρισμός εἶναι τὸ ἀτομικὸν θρησκευτικὸν συναίσθημα εἰς τὴν ἀκροτάτην του μορφήν. Διαφέρουν μόνον ὡς πρὸς τὴν κάθαρσιν τοῦ θρησκευτικοῦ των πάθους: ὁ μὲν ἡσυχαστὴς διὰ τῆς ἐκστάσεως φθάνει εἰς τὴν ἐποπτεῖαν καὶ τὴν κοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ ἀναστενάργης διὰ τῆς ἐκστάσεως γίνεται κάτοχος ἁγίου πνεύματος καὶ εὐρίσκει τὴν κάθαρσιν, ἥτοι τὴν ἀπαλλαγὴν καὶ ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τοῦ πάθους διὰ τῆς ὀρχήσεως ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Ὡς γνωστόν, τὴν κάθαρσιν ὁ Ἀριστοτέλης δὲν περιορίζει εἰς μόνην τὴν τραγωδίαν, ἀλλὰ τὴν ἐννοεῖ καὶ διὰ τὰς ἐνθουσιαστικὰς καὶ ὀργιαστικὰς τελετὰς (Πολιτ. 1342α)¹.

Διαφέρουν καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ μὲν Ἑσυχία εἶναι μοναχικὸς μυστικισμὸς κατ' ἰδίαν ἀσκούμενος, τὰ δὲ Ἀναστενάρια κοινωνικὸς μυστικισμὸς μετελείαν ὀργάνωσιν. Ἐπολεμήθη ἡ Ἑσυχία ὑπὸ φοβεροῦ ἀντιπάλου, τοῦ ἐκ Κάτω Ἰταλίας μοναχοῦ Βαρλαάμ, ἀλλ' ἐδικαιώθη πανηγυρικῶς ἐν τῇ Ἱερᾷ συνόδῳ, τῇ συγκληθείσῃ τὴν 11ην Ἰουλίου 1341 ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου.

Εἶναι λοιπὸν καὶ τὰ Ἀναστενάρια, ὡς καὶ ἡ Ἑσυχία, φαινόμενον τοῦ χριστιανικοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον κυριαρχεῖ τὸ θέμα τῆς ὀράσεως τοῦ Θεοῦ (ἢ τοῦ ἁγίου), τῆς ἀπαιτούσης τὴν καθαρότητα τῆς καρδίας. Εἶναι προφανὲς ὅτι εἰς τὸ θέμα τοῦτο ὑπόκειται ὡς βᾶσις ὁ μακαρισμός: «Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται». Ἀκριβῶς δ' ὁ καθαρῶς χριστιανικὸς χαρακτήρ τῆς ἐκστατικῆς λατρείας τῶν Ἀναστεναρίων μᾶς ἐπιτρέπει ν' ἀναζητήσωμεν τὴν ἀρχὴν καὶ γένεσιν αὐτῆς εἰς χρόνους χριστιανικούς. Κέντρον τῆς λατρείας αὐτῆς εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ ἰσαποστόλου Κωνσταντίνου. Ὅθεν ἡ ἱστορία τοῦ Μ. Κωνσταντίνου παρέχει καὶ τὸ πρόσφορον ἔδαφος διὰ τὴν γνῶσιν τῆς λατρείας αὐτοῦ.

Εἶναι γνωστόν ὅτι ὁ πλέον σοβαρὸς ἀντίπαλος τοῦ νέου Χριστιανισμοῦ ἦτο ἡ λατεία τοῦ Μίθρα, τοῦ ἀητητῆτος Ἡλίου, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος εἶχεν εὐρεῖαν διάδοσιν καθ' ὅλην τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν. Τέμα εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς λατρείας ταύτης ἔθεσεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, χωρὶς, ὡς φαίνεται, νὰ τὴν ἐξαλείψῃ ἀπὸ τὴν ἰδικὴν του ψυχῆν. Διό, ἰδρύων τὴν νέαν πρωτεύουσαν, ἀντὶ νὰ μεταφέρῃ ἐκ τῆς παλαιᾶς τὸ κολοσσαῖον ἄγαλμα τοῦ Ἡλίου, τὸ ὁποῖον ἴστατο ἐν τῷ Φλαβιανῷ ἀμφιθεάτρῳ καὶ κατὰ τὴν πίστιν τῶν ἐθνικῶν ἠσφάλιζε

1. Βλ. Ρ ω μ α ῖ ο ν, ἐνθ' ἀν. σ. 54.

τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως, ἐπροτίμησε ν' ἀφήσῃ ἐκεῖνο εἰς τὴν θέσιν του καί, πέντε ἔτη μετὰ τὴν Α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, τῆς ὁποίας, ὡς γνωστόν, προήδρευσε, νὰ φέρῃ εἰς τὸ Βυζάντιον ἐκ τῆς ἐγγύς Μικρᾶς Ἀσίας ἄλλο ὅμοιον ἄγαλμα τοῦ Ἑλίου, ἐπιθυμῶν νὰ θεωρῆται τοῦτο ὡς ἴδιον αὐτοῦ προσωπικὸν ἄγαλμα. Ὡς λοιπὸν τὸ ἐν Ρώμῃ, οὕτω καὶ τὸ ἐν Βυζαντίῳ ἄγαλμα τοῦ Ἑλίου - Κωνσταντίνου, ὡς ἀσφαλίζον τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως, ἤξιούτο παρὰ πάντων θείας λατρείας. Ὡς ὅμως ἀπεδείχθη, ἐπὶ τῆς σφαίρας, τὴν ὁποίαν τὸ ἄγαλμα ἐκράτει εἰς τὴν δεξιάν, προσετέθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου ὁ σταυρὸς καὶ οὕτως ἐδόθη εἰς αὐτὸ συγχρόνως καὶ χριστιανικὴ χροιά.

Ἡ νέα ὡσαύτως τελετή, τὴν ὁποίαν κατ' ἀναλογίαν πρὸς ρωμαϊκὰ ἔθιμα ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐδημιούργησε, καθ' ἦν κατὰ τὰ γενέθλια τῆς πόλεως εἰσήγετο εἰς τὸν ἱππόδρομον ἄγαλμα τοῦ Κωνσταντίνου - Ἑλίου, κρατοῦντος εἰς τὴν δεξιάν τὴν Τύχην τῆς πόλεως, συνεδέετο, ὡς καὶ ἡ ἴδρυσις τοῦ ἑτέρου ἀγάλματος τοῦ Ἑλίου-Κωνσταντίνου, μὲ τὴν ἴδρυσιν καὶ σωτηρίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διατηρηθεῖσα καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ μέχρι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου (395). Καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος τούτου εἶχε προστεθῆ ὁ σταυρὸς· οὕτω καὶ ἡ τελετὴ αὕτη προσέλαβε καὶ χροιάν χριστιανικὴν¹.

Τὰς βαθείας ρίζας, τὰς ὁποίας εἶχε παρὰ τῷ λαῷ ἡ Μιθραϊκὴ λατρεία ἔχον ὑπ' ὄψιν ὁ Arnaudoff συμπεραίνει, ὅτι «πιθανῶς εἰς τὸν ἀναστεναρισμὸν διατηροῦνται εἰσέτι ὠχρὰ λείψανα ἑνὸς παλαιότερου κράματος τῶν θρησκείων, ὅπου μὲ τὰ αὐτὰ δικαιώματα πρὸς τὸν χριστιανισμὸν ἐπιζῆ ἡ λατρεία τοῦ Ἑλίου μετὰ τῶν μυστηρίων τοῦ πυρός»². Νομίζων δ' ὅτι ὁ ἐπὶ τῆς ἀνθρακίᾳ χορὸς, ὡς τὸν γνωρίζομεν σήμερον ἐξ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων τῆς Θράκης, οὐδαμοῦ ἄλλοῦ εὗρισκει ἱκανοποιητικὴν ἐξήγησιν ἢ εἰς τὰς λατρευτικὰς συνηθείας παλαιότερων καὶ νεωτέρων Μικρασιατικῶν αἱρέσεων, ἀποδίδει τὴν ἀρχὴν καὶ προέλευσιν τῆς ὀργαστικῆς λατρείας τῶν Ἀναστεναρίων εἰς μικρασιατικὴν ἐπίδρασιν. Εἰς ἐπίρρωσιν μάλιστα τῆς θεωρίας του ὁ Arnaudoff ἐκφράζει ἀμφιβολίας περὶ τῆς φυλετικῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων ἀναστεναρήδων· «φαίνεται, λέγει, ὅτι δὲν εἶναι γνήσιοι Ἑλληνας καὶ παλαιοὶ αὐτόχθονες, ἀλλὰ μέτοικοι ἐξ Ἀνατολίας, οἱ ὁποῖοι

1. Β. Κ. Σ τ ε φ α ν ἱ δ ο υ, Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος καὶ ἡ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων. Ἑπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν, σ. 8 (1931) 215 κέ., 221 κέ.

2. A r n a u d o f f, Novi svedenia za Nestenarite (Spisanie na bǎlgarskata Akademia na Naukite, XIV 8, Sofia 1917, σ. 94. Τὴν γνώμην του αὐτὴν ὁ Arnaudoff διατυπώνει καὶ εἰς μεταγενέστερον δημοσίευσμά του «Folklore bulgare» (La Bulgarie devant le IVe Congrès κτλ. Sofia 1936, σ. 165. Βλ. σχετικῶς Λαογραφίαν, τ. ΙΘ' (1960-61), σ. 518, σμμ. 2.

ἐγκατασταθέντες πλησίον τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀγαθοπόλεως καὶ τοῦ Βασιλικῆς ταχέως ἐξελληνίσθησαν, ἀλλὰ διατηροῦν ἀκόμη κάτι ἀπὸ τὸν φυσικὸν τύπον καὶ τὰ ἔθιμα τῶν προγόνων των»¹.

Ὅτι μεταφυτεύσεις πληθυσμῶν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, Ἀρμενίας καὶ βορείου Συρίας ἐνηργοῦντο εἰς εὐρεῖαν κλίμακα ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων εἰς τὴν Θράκην, ἰδίᾳ τὴν βορείαν, εἶναι γνωστὸν, ἀλλ' αὐταὶ εἶναι πολὺ μεταγενέστεραι τῆς πιθανῆς ἀρχῆς τῶν Ἀναστεναρίων, καθ' ὅσον ἐγίνοντο πρὸς κάλυψιν τῶν κενῶν, τὰ ὁποῖα ἐδημιούργουν αἱ συχναὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Θ' αἰῶνος ἀρξάμεναι βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαί. Ἐπειτα τὰ μὴ ἑλληνικὰ στοιχεῖα, ὅσα ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας μετακίσθησαν εἰς τὴν Θράκην, ἀνῆκον εἰς τοὺς Παυλικιανοὺς καὶ Μανιχαίους, γνωστοὺς διὰ τὰς στάσεις καὶ ταραχάς, τὰς ὁποίας ἐδημιούργουν εἰς τὰ ἀνατολικά μεθόρια τῆς αὐτοκρατορίας· μετὰ τὰς αἱρέσεις ὅμως τούτων οἱ κατὰ τὰ ἄλλα ὀρθόδοξοι Ἑλληνες ἀναστεναρήδες οὐδεμίαν ἀπολύτως ἔχουν σχέσιν. Ὅτι δ' οὗτοι καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν ἀνθρώπινον τύπον διαφέρουν τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων τῆς Θράκης, προδίδοντες τὴν μικρασιατικὴν των καταγωγὴν, ὡς ὁ Arnaudoff ἰσχυρίζεται, τοῦτο οὐδαμῶς ἀληθεύει².

Πρὸ τοῦ Arnaudoff ὁ Ρῶσος I. Smyrnof (1902) εἰς τ' Ἀναστεναρία διέκρινεν ἄμεσον συνέχειαν τῆς λατρείας τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ ὁποία, ὡς λέγει, εἶχε συνδεθῆ πρὸς τὰς παλαιότερας ἐφορτὰς τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ Ἡλίου - Σαβαζίου - Διονύσου³.

Μὲ τὴν γνώμην τοῦ Συμρονῶφ συμφωνεῖ, χωρὶς προφανῶς νὰ τὴν γνωρίζῃ, ὁ ἀκαδημαϊκὸς Κ. Ρωμαῖος, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν πραγματείαν του περὶ τῶν Ἀναστεναρίων ἀναφερόμενος εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φιλοστοργίου, συγγραφέως τοῦ Ε' αἰῶνος, κατηγοροῦντος τοὺς Χριστιανοὺς ὅτι καὶ τὴν Κωνσταντίνου εἰκόνα, τὴν ἱσταμένην ἐπὶ τοῦ πορφυροῦ κίονος θυσίαις τε καὶ λυχνοκαταΐαις ἱλάσκοντο καὶ θυμιάμασι ἐτίμων καὶ εὐχὰς προσῆγον ὡς Θεῶ καὶ ἀποτροπαίους τῶν δεινῶν ἱκετηρίας ἐπετέλουν, δέχεται ὅτι «ἡ προσκόλλησις τῶν ἀναστεναρήδων στὴ φανατικὴ καὶ ἀποκλειστικὴ λατρεία τῶν δύο ἁγίων (Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης) εἶναι παλαιὰ καὶ τὸ πρῶτον φανέρωμά της σωστὸ εἶναι νὰ ζητηθῆ στὴν ἐποχὴ τοῦ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ τῶν χριστιανῶν γιὰ τὸν προστάτην αὐτοκράτορα καὶ τὴ φιλικώτατην γι' αὐτοὺς μητέρα του. Στὴν ἐποχὴ αὐτῇ, λέγει, καὶ 2 - 3 αἰῶνες ὕστερα δὲν μποροῦσε ἡ νέα νικήτρια θρησκεία νὰ ξεχωρίσῃ τοὺς δικούς της λα-

1. Arnaudoff, ἐνθ' ἄν. σ. 92.

2. Βλ. Λαογραφίαν, ἐνθ' ἄν., σ. 518.

3. Τὴν παραπομπὴν παρέλαβα ἐκ τῆς μελέτης τοῦ Arnaudoff, ἐνθ' ἄν., σ. 94, 3.

τρευτικούς τρόπους και ὁ πολὺς χριστιανικὸς λαὸς ἀδύνατο ἦταν νὰ λησμονήσῃ τις παλαιᾶς συνήθειες. Στὴν ἰσχύουσα ἐθνικὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Θεᾶς (ἐνν. τοῦ Ἡλίου ποὺ δὲ λατρεύονταν μόνος, ἀλλὰ σὰ Μίθρας (Sol invictus) ἢ Σαβάζιος (θηρακικὸς Διόνυσος) μαζί μετὰ τὴ Μεγάλῃ Μητέρα Ρέα ἢ Κυβέλη σὰ γιὸς ἢ σύζυγος) μποροῦσε, λέγει, ν' ἀντιτάξῃ τὸ δικό του ζεῦγος, σὰν ὅμοιο καὶ διαφορετικόν¹. Καὶ συμπεραίνει «πὺς ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς ἀναστεναρικής λατρείας πρέπει νὰ πέφτῃ στὰ χρόνια εὐθὺς μετὰ τὸ θάνατο τοῦ μεγάλου προστάτη αυτοκράτορα»².

Πῶς τώρα ἡ ἐθνικὴ λατρεία τοῦ ἀγάλματος τοῦ Κωνσταντίνου ἐξειλίχθη εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς μυστικιστικὴν εἰκονολατρίαν δὲν εἶναι δύσκολον ν' ἀντιληφθῶμεν. Αὕτη διετήρησε μὲν τὴν θυσίαν τοῦ ταύρου, ἡ ὁποία ὑπῆρχεν ἀπ' ἀρχαίων χρόνων εἰς τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα τῆς Θεράκης, ἀλλὰ προσέλαβε τὸν χαρακτήρα τοῦ μυστικισμοῦ μετὰ τὸν ῥοπὴν πρὸς ἔνωση μετὰ τοῦ προστάτου ἀγίου, τοῦ ἰσαποστόλου Κωνσταντίνου καὶ τῆς μητρὸς του Ἑλένης. Εἰς τοῦτο συνετέλει ἡ ψυχικὴ ἔκστασις καὶ ὁ ἐνθουσιασμός, συναφεῖς δὲ πρὸς τὴν ἐκστατικὴν κατάστασιν εἶναι ὁ ὀργιαστικὸς χορὸς καὶ ἡ ρυθμικὴ μουσικὴ μετὰ τὸ βαρύνον τύμπανον καὶ τοὺς δῆξυφθόγγους αὐλοὺς καὶ πρὸς τούτοις ἡ πυροβολία καὶ γυμνοποδία τῶν λατρευτῶν, φαινόμενα συνδεόμενα μετὰ τὰς ἐκστατικὰς καταστάσεις τοῦ μυστικισμοῦ.

Μᾶς βοηθοῦν εἰς τὴν κατανόησιν τῶν πραγμάτων τ' ἀρχαῖα ἀνάλογα ἐκ τῆς πυροβολίας τῶν ἱερείων τῆς Περσίας Ἀρτέμιδος εἰς τὰ Καστάβαλα τῆς Καππαδοκίας καὶ τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῆς Θεᾶς Φερωνίας εἰς τοὺς Φαλερίου τῆς Ἰταλίας. Ἀπέβη δὲ τὸ πυροβάδισμα (τὸ *p̄r* *diérrπειν*) οὐσιαστικὸν στοιχεῖον τῆς λατρείας, ἔξ οὗ τεκμαίρεται ἡ ἱερότης ἐνὸς νέου ἀναστεναρῆ.

Κατὰ τὸν ἀείμνηστον Κ. Ρωμαῖον, βαθὺν γνώστην τῆς ἀρχαίας θρησκείας, ὠρισμένοι ἀπὸ τὰς ἐκδηλώσεις τῶν Ἀναστεναρίων παρουσιάζουν ὁμοιότητα πρὸς ἀντίστοιχα τῆς Διονυσιακῆς λατρείας. Οὕτω, τὰ ἐπιφωνήματα *ἄχ ἄχ*, *ἴχ ἴχ* τῶν χορευτῶν «εἶναι παρόμοιες καὶ μάλιστα ὁμόηχες μετὰ τὶς ἀντίστοιχες φωνῆς τῶν παλαιῶν, ὅτε βγῆκε τὸ τελεστικὸ καὶ ὀργιαστικὸ ὄνομα τοῦ Διονύσου, ὁ Ἰακχος — *FíFaκχος*». Ἐπίσης ἡ ἐξόρμησις εἰς τὰ βουνὰ καὶ δάση καὶ αἱ νυκτερινὰ ἐκδρομαὶ καὶ ἐπισκέψεις εἰς γειτονικὰ χωρία, ἡ προσπάθεια τῶν νέων νὰ ἐμποδίσουν τὸν ἅγιον νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ χωρίου, ἔχουν τ' ἀνάλογά των εἰς τὰ Νυκτέλια τῶν Μεγάρων καὶ τ' Ἀγριώνια τῶν παλαιῶν Βοιωτῶν· ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι, κατὰ

1. Ρωμαῖος, ἐνθ' ἀν. σ. 30.

2. Ρωμαῖος, αὐτ. σ. 78.

τὸν Ρωμαῖον, «εὐλόγο νὰ εἰπωθῆ ὅτι ξαναγίνηκαν ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ τοῦ ὀργιαστικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἄσχετα μὲ τὴν ἀρχαία διονυσιακὴ λατρεία»¹.

Ἐκ τῆς γενομένης ἐρεύνης κατέστη, ὡς νομίζω, σαφές, ὅτι τὰ περὶ καταγωγῆς τῆς ἐκστατικῆς λατρείας τῶν Ἀναστεναρίων ἐκ τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου εἶναι ἐσφαλμένα. Τῶν Ἀναστενάρια εἶναι μορφὴ χριστιανικοῦ καθαρῶς Μυστικισμοῦ, προελθοῦσα ἐκ τῆς λατρείας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου. Οἱ ἀναστενάρηδες τῆς Θράκης εἶναι ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ποὺ ἔχουν τὴν δύναμιν τῶν ἀπλῶν ψυχῶν, τὴν ἐκστασιν, τὸ χάρισμα νὰ ὑψώνωνται εἰς ἕνωσιν καὶ μέθεξιν μετὰ τοῦ θείου. Ἄν ἐκδηλώσεις τινὲς καὶ στοιχεῖα τῆς ἐκστατικῆς τῶν λατρείας συμβαίη νὰ ἔχουν τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι παράδοξον. Τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι παλαιά, πολὺ παλαιότερα τῶν χρόνων τοῦ Χριστοῦ, καὶ βασίζονται εἰς ἰδέας καὶ παραστάσεις ποὺ ἀνήκουν εἰς τὸ ὑπόστρωμα τῆς θρησκείας καὶ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μαγικοῦ χαρακτῆρος. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀρχαίας ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἐπιμαρτυροῦντα τὴν ἀδιάσπαστον συνέχειαν τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου, ὡς εἶναι ἡ προσφορὰ ἀνθέων καὶ καρπῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἀπαρχῶν εἰς τὴν Παναγίαν καὶ τοὺς ἁγίους, τὰ ἀναθήματα εἰς τὰς εἰκόνας, αἱ ἐγκοιμήσεις εἰς τὰς ἐκκλησίας, τὰ κόλλυβα, τὰ καταχύσματα, οἱ Ἀδώνιδος κῆποι τῶν Σερρῶν, ἡ περιφορὰ περὶ τὴν κολυμβήθραν καὶ τόσαι ἄλλαι πράξεις καὶ τύποι τῆς χριστιανικῆς τελετουργίας. Ἐνας λαὸς ἱστορικός, οἷος ὁ ἑλληνικός, ἐπόμενον ἦτο καὶ ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς νέας θρησκείας νὰ διατηρήσῃ εἰς τὴν τελετουργίαν μορφὰς τῆς ἀρχαίας, προσδίδων εἰς αὐτὰς νόημα χριστιανικόν. Ἐν μόνον εἶναι τὸ δυσάρεστον εἰς τὴν ἀναβίωσιν τῶν ἀναστεναρίων ἐν Μακεδονίᾳ, ὅτι ὁ χορὸς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ φαινόμενον τῆς ἀκαΐας προσελκύουν τὸ ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον τῶν ἐπιστημόνων, ἀλλὰ καὶ πλήθους περιέργων, καὶ κίνδυνος ὑπάρχει ἕνα ἀτομικὸν θρησκευτικὸν συναίσθημα εἰς τὴν ἀκροτάτην του μορφῆν νὰ καταστῆ στοιχεῖον τουριστικῆς ἐκμεταλλεύσεως καὶ νὰ νοθευθῆ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν του ὑφὴν μὲ τὴν εἰσχώρησιν κοινωνικοῦ ὑπολογισμοῦ. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὑπεύθυνοι οἱ ἀτυχεῖς ἀναστενάρηδες.

Ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐκστατικῆς λατρείας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ ὁ διωγμὸς ἀντιβαίνει εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς ἀγάπης ποὺ ἐκήρυξεν ὁ ἰδρυτῆς τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἀντίκειται εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἀνεξιθρησκείας ποὺ διέπει τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν καὶ Πολιτείαν. Ἀναφέρεται ὅτι εἰς τὴν Ἁγίαν Ἐλένην, τὸ νέον αὐτὸ κέντρον τοῦ Ἀναστεναρισμοῦ, ὁ ἱερεὺς, τὸ 1954, ἐκτελῶν πιθανῶς ἐντολὴν τῆς προϋσταμένης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, κατέσχε τὰς εἰκόνας

1. Ρωμαῖος, ἐνθ' ἄν. σ. 46.

τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, ποὺ κατ' ἔθος ἐφυλάσσοντο εἰς τὸ κονάκι, ὡς εἰς ἰδιωτικὸν εἰκονοστάσιον, εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἀρχιαναστενάρη. Τὸ πρᾶγμα ἔφε-
 ρεν εἰς ἀπόγνωσιν τὸν ἀγαθὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ παρατυχοῦσα βυζαντινολόγος
 κ. Ἄννα Χατζηνικολάου ἄκουσε τὸ κλάμα καὶ τὸ πικρὸν του παράπονον. «Ὁ
 Κωνσταντῖνος θέλει ἐλευθερία γιὰ ὅλο τὸν κόσμον, ἔλεγε. Τὸ ἔθιμο δὲν γίνεται
 ἔτσι. Τὰ εἰκονίσματα ἔπρεπε νὰ εἶναι στὸ κονάκι. Ἐφοῦ μᾶς λέν' εἰδωλολάτρες,
 γιὰτὶ δέχτηκαν στὴν ἐκκλησία τὰ εἰκονίσματά μας; γιὰτὶ; γιὰτὶ; ... Κατασχέθηκε
 ἡ θρησκεία καμμιά φορὰ; Γιὰτὶ μᾶς πήρανε τὰ εἰκονίσματά μας; ... Δικὰ μας
 πράγματα, παππούδικα, ποὺ τὰ φέραμε ἀπὸ τόση σκλαβιά. Γιὰτὶ νὰ μᾶς τὰ πά-
 ρουν;»¹ Καὶ τὸ πρᾶγμα ἐξωθεῖται εἰς τὰ ἔσχατα εἰς τὸν Λαγκαδᾶν: «Πᾶνε, λέ-
 γουν, οἱ γυναῖκες μας νὰ κοινωνήσουν κι ὁ παπᾶς τὶς διώχνει ὅτι εἶναι ἁμαρτω-
 λές»², ἐνῶ «πίετε ἕξ αὐτοῦ πάντες» εἶπεν ὁ Χριστός.

Εἶναι θλιβερὸν ἐν πλήρει εἰκοστῇ αἰῶνι νὰ καταπιέζεται κατὰ τρόπον αὐ-
 θαίρετον καὶ βίαιον ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις ἀνθρώπων κατὰ Χριστὸν θρησκευο-
 μένων. Ἡ ἐμμονὴ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν εἰς τρόπους λατρείας ἐκ τῶν προγόνων
 παραδοθέντας οὐδένα βλάπτει καὶ εἶναι ἀξία ἀνοχῆς καὶ σεβασμοῦ. Ἄν ἡ τέλεισις
 τοῦ ἔθιμου των δὲν τυγχάνη δι' οἴουσδήποτε λόγους τῆς ἐγκρίσεως τῆς ἁγίας
 ἡμῶν Ἐκκλησίας, ὁ μόνος τρόπος ὅπως ἐπιτύχη αὕτη τὴν κατάργησιν τοῦ ἔθιμου
 εἶναι τὰ πνευματικὰ μέσα, ἡ διαφώτισις αὐτῶν διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς διδασχῆς
 καὶ ὅχι ὁ διωγμὸς καὶ ἡ βία.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Referat betrifft das Wesen und den Ursprung der sog. «ANASTENARIA», d. i. der Feuertänze, die von jeher am 21. Mai, dem Feiertag der hl. Konstantinos und Helena in Kosti, einem Dorf in NO Thrakien und dessen Umgebung gefeiert wurden. Diese alte kultische Sitte wird nunmehr von den Flüchtlingen jenes Dorfes in ihren neuen Einsiedlungen in Makedonien fortgesetzt.

Der Verf. führt anfangs die allgemein gültige Meinung an, dass die Sitte, barfuss in Ekstase auf glühenden Kohlen zu tanzen, zu der heidnischen Religion gehöre und dass sie eigentlich aus dem Dionysoskult stamme.

1. Ἀρχεῖον Ἐθνακοινῶν Θεσσαλονίκης, τ. ΙΘ' (1954), 327-331.

2. Περιοδ. «Ἐπίκαιρα» 25-31 Μαΐου 1973, ἀρ. τεύχους 251.

Es ist wahr, dass die Anastenarides (Feuertänzer) ähnlich mit den alten Mänaden in heilige Manie verfallen; auch diese, wie die Mänaden stürmten vor fünfzig Jahren im Höhepunkt ihres ekstatischen Zustandes auf die Berge und Wälder los, als sie noch ihre Thrakische Heimat bewohnten. Es bestand aber ein grosser Unterschied: die Anastenarides suchten nicht in den Wäldern den hl. Konstantinos wie die Mänaden den Dionysos; sie hielten des Heiligen Bild fest in den Händen und fühlten sich von dessem heiligen Geist besessen, so dass sie in diesem Zustand auf die Berge stürmten; dort wurden sie langsam, langsam von ihrem ekstatischen Drang befreit und kehrten in ihr Dorf zurück. Über einen Feuertanz aber ist bekanntlich im Dionysoskult nichts überliefert. Was uns über eine ähnliche Sitte bekannt ist, bezieht sich auf den Kult von Ἄρτεμις Περασία in Kastabala in Kappadokien (Strab. 12, 537).

Da uns Zeugnisse über Feuertänze in Altgriechenland und Thrakien gänzlich fehlen, kann die Abstammung dieser Sitte aus dem Altertum nicht bewiesen werden.

Was sich aus der ganzen Untersuchung ergibt, ist die Tatsache, dass diese orgiastische Sitte in enger und ausschliesslicher Verbindung mit der Verehrung des hl. Konstantinos steht. Daher ist der Verf. der Ansicht, dass auch die Entstehung der betreffenden Sitte in der Geschichte Konstantin des Grossen nachzusuchen ist. Schon Philostorgios, ein Schriftsteller des 5. Jahrh., tadelt die Christen, dass sie die auf der Purpursäule im Hippodromos stehende Statue des Konstantinos - Helios mit Opfern, Öllampen und Weihrauch verehrten. Demzufolge haben I. Smyrnof und K. Romaios die Anastenaria als einen Nachklang jenes Konstantinos - Helios - Kultus betrachtet. Daher kann man behaupten, dass auch die Entstehungszeit dieser mystischen Sitte kurz nach dem Tod des grossen Beschützers des christlichen Glaubens zusammenfallen muss.